

HAREKETLİLİK, YER VE BEDEN: BEŞERİ COĞRAFYANIN HÜMANİST MİRASINI POSTHÜMANİST BİR ÇERÇEVEDE YENİDEN DÜŞÜNMEK

Hüseyin Mert ARSLAN*

Atf: Arslan, Hüseyin Mert. "Hareketlilik, Yer ve Beden: Beşerî Coğrafyanın Hümanist Mirasını Posthümanist Bir Çerçevele Yeniden Düşünmek", *Sosyologca*, Sayı 31 (2026), s.109-120.

ÖZ: Bu makale, hareketlilik ve yer kavramlarının posthümanist bir kuramsal çerçeve içinde yeniden kavramsallaştırılmasının hem epistemolojik hem de toplumbilimsel açıdan zorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Tuan, Massey, Cresswell ve Seamon'ın öncülük ettiği hümanist gelenek, mekânsal deneyim, anlam üretimi ve aidiyet duygusunu çözümlemenin odağına yerleştiren köklü bir kavramsal birikim tesis etmiştir. Bununla birlikte çağdaş göç pratikleri bu birikimin açıklama kapasitesini yapısal düzeyde sorgulamaktadır: biyometrik gözetim sistemleri, algoritmik karar mekanizmaları ve dijital kimlik altyapıları, hareketliliğin ve yerin üretim süreçlerinde insan öznesinin yanı sıra kurucu belirleyenler olarak işlev görmektedir. Whatmore'un insan-ötesi coğrafya perspektifinden, Braidotti'nin posthümanist kuramsal konumlanmasından, Haraway'in siborg metaforundan ve Latour'un aktör-ağ teorisinden beslenen bu makale, iki özgün kavramsal öneri geliştirmektedir: algoritmik yer ve bölünmüş beden. Söz konusu kavramlar, beşerî coğrafyanın hümanist mirasını dışlamak yerine onu insan-dışı aktörleri kapsayacak biçimde genişletmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Posthümanizm, Hareketlilik, Yer, Algoritmik Yer, Bölünmüş Beden

Mobility, Place and Body: Rethinking the Humanist Legacy of Human Geography within a Posthumanist Framework

ABSTRACT: This article argues that reconceptualizing mobility and place within a posthumanist theoretical framework is both epistemologically feasible and sociologically necessary. The humanist tradition pioneered by Tuan, Massey, Cresswell, and Seamon has established a robust conceptual foundation centering spatial experience, meaning, and belonging. Yet contemporary migration practices fundamentally challenge this tradition: biometric surveillance systems, algorithmic decision-making mechanisms, and digital identity infrastructures now operate as constitutive forces alongside the human subject. Drawing on Whatmore's more-than-human geography, Braidotti's posthumanist theory, Haraway's cyborg metaphor, and Latour's actor-network theory, this article develops two original conceptual propositions: algorithmic place and the divided body. Rather than negating the humanist legacy, these concepts aim to extend it by incorporating non-human actors and technological subjectivities.

Keywords: Posthumanism, Mobility, Place, Algorithmic Place, Divided Body

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 06.04.2026

Kabul Tarihi : 18.06.2026

* Dr. Öğr Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, mert.arslan@bakircay.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5121-2351.

Giriş

Beşerî ve sosyal bilimlerde hareketlilik, mekân ve yer kavramlarına ilişkin birikim, insanı deneyimin hem öznesi hem de anlamlandırıcısı olarak konumlandırın güçlü bir entelektüel gelenek oluşturmuştur. Bu birikimin temelleri, 1970'lerde Anglo-Amerikan coğrafya geleneğinde belirginleşen hümanist epistemolojik dönüşüme dayanmakla birlikte, söz konusu dönüşüm sosyolojik düşünceyle derin bir geçişkenlik içinde şekillenmiştir. Yi Fu Tuan'ın geliştirdiği "topofili" kavramı mekânı deneyimlerin anlam evrenine dönüştürdüğü bir varoluş alanı olarak kuramsallaştırmış;¹ Edward Relph "yersellik" ve "yersizlik" arasındaki gerilimi kimlik tartışmalarının odağına taşımış;² David Seamon ise bedenün gündelik pratiklerini "yer balesi" kavramıyla ele alarak rutinleşmiş ve bedenselleşmiş mekânsal deneyimin altını çizmiştir.³ Doreen Massey bu birikimi ilişkisel ve siyasi bir zemine taşıyarak yeri, farklı güç ilişkilerinin, toplumsal kimliklerin ve hareketlerin kesişiminde sürekli yeniden üretilen dinamik bir oluşum olarak tanımlamış;⁴ Tim Cresswell ise hareketliliği ideolojik ve siyasi anlam yüklü bir pratik olarak çözümlenmiştir.⁵

Bu kuramsal açılımlar, sosyolojik düşüncenin modernlik, kimlik ve toplumsal dönüşüm tartışmalarıyla kesiştiği noktalarda özellikle verimli bir zemin oluşturmuştur. Zygmunt Bauman'ın "akışkan modernite" kavramı, hareketliliğin ve yersiz yurtsuzluğun yalnızca coğrafi değil, köklü biçimde toplumsal bir olgu olduğunu ortaya koymuştur.⁶ Ulrich Beck'in "risk toplumu" çerçevesi ise göç, sınır ve kimlik pratiklerinin küresel ölçekte yeniden yapılanan güç ilişkileriyle olan derin bağını görünür kılmıştır.⁷ Manuel Castells'in "ağ toplumu" ve "akışlar mekânı" kavramsallaştırması da dijital altyapıların toplumsal mekânı nasıl yeniden kurduğunu anlamak için belirleyici bir perspektif sunmaktadır.⁸

Bununla birlikte söz konusu birikimin tümü bugün çok daha köklü bir dönüşümün baskısıyla yüz yüzedir. Bu dönüşümün temel eksenini posthümanizm oluşturmaktadır. Çağdaş göç hareketleri artık yalnızca bedenlerin bir noktadan diğerine taşınmasına indirgenemez; biyometrik verilerin, algoritmik kararların ve dijital kimliklerin fiziksel bedenlerle eş zamanlı ya da onları önceleyerek hareket ettiği karmaşık süreçler olarak kavranmayı gerektirmektedir. Louise Amoore'un "biyometrik sınır" kavramının gösterdiği üzere, fiziksel sınır geçişi artık gündelik yaşamın pek çok katmanını düzenleyen sürekli sınır geçişleri dizisinin yalnızca bir halkasına dönüşmüştür.⁹ Sarah Whatmore'un tespiti bu bağlamda belirleyici bir işlev taşımaktadır: insan-dışı aktörler, nesnelere, teknolojilere ve

¹Yi Fu Tuan, *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values*, Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1974, s.4; Yi Fu Tuan, "Humanistic Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, 66/2 (1976), s.267.

²Edward Relph, *Place and Placelessness*, London: Pion, 1976, s.49.

³David Seamon, *A Geography of the Lifeworld*, New York: Croom Helm, 1979, s.56; David Seamon, "Body-Subject, Time-Space Routines, and Place-Ballets", *The Human Experience of Space and Place*, der., Anne Buttner ve David Seamon, London: Croom Helm, 1980, s.148.

⁴Doreen Massey, "A Global Sense of Place", *Marxism Today*, 35/6 (1991), s.24; Doreen Massey, *Space, Place and Gender*, Cambridge: Polity Press, 1994, s.120.

⁵Tim Cresswell, *On the Move: Mobility in the Modern Western World*, New York: Routledge, 2006, s.3; Tim Cresswell, *Geographic Thought: A Critical Introduction*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2013, s.105.

⁶Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press, 2000, s.13.

⁷Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage, 1992, s.21.

⁸Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell, 1996, s.407.

⁹Louise Amoore, "Biometric Borders: Governing Mobilities in the War on Terror", *Political Geography*, 25/3 (2006), s.337.

algoritmalar, toplumsal ve mekânsal süreçlerin kurucu unsurları hâline gelmiş olup hümanizmin "fazlası" artık görmezden gelinemez.¹⁰

Posthümanizm bu çerçevede salt felsefi bir provokasyon olarak değil, toplumbilimlerinin kavramsal araç kutusunu yenileme gerekliliğine verilen kuramsal bir yanıt olarak konumlandırılmalıdır. Rosi Braidotti, Aydınlanmacı insan öznesini sorunsallaştıran posthümanist çerçevesiyle;¹¹ Donna Haraway, insan ile makine arasındaki ontolojik sınırın çözülüşünü simgeleyen "siborg" metaforuyla;¹² Bruno Latour ise insan-dışı aktörleri ağ ilişkilerine dahil eden "aktör-ağ teorisi"yle¹³ hareketlilik ve yer kavramlarını yeniden düşünmek için birbirini tamamlayan kuramsal kaynaklar sunmaktadır. Eleştirel sınır çalışmalarında giderek güçlenen posthümanist perspektif, sınırı tekil insan öznelinin eylemliliğiyle değil; insan ve insan-dışı yaşamların, nesnelere ve teknolojilerin örüntülenmesiyle kurulan ve sürdürülen dinamik bir mekânsal süreç olarak tanımlanmaktadır.¹⁴

Bu makale, söz konusu kuramsal dönüşümü Türk sosyal bilimleri gündemine taşımayı amaçlamaktadır. İzleyen bölümlerde önce kuramsal çerçeve ayrıntılı biçimde ele alınacak; ardından göç pratiği üzerinden insan-dışı aktörlerin hareketliliği nasıl dönüştürdüğü incelenecek ve son olarak "algoritmik yer" ile "bölünmüş beden" adını verdiğimiz iki özgün kavramsal önerme geliştirilecektir. Temel argüman şudur: posthümanizm toplumbilimlerini geçersiz kılmaz; aksine onların insanmerkezci kurucu kabullerini sorunsallaştırarak disiplinleri daha kapsayıcı, daha siyasi ve daha çağdaş bir kuramsal zemine taşıma imkânı sunar.

Beşerî Coğrafyada Yer ve Hareketliliğin Kurucu Çerçevesi

Beşerî coğrafyanın hareketlilik ve yer kavramlarına ilişkin kurucu çerçevesi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Anglo-Amerikan coğrafya geleneğinde yaşanan hümanist dönüşümle birlikte şekillenmiştir. Bu dönüşümün temel motivasyonu, dönemin egemen paradigması olan kantitatif ve pozitivist coğrafyanın insan deneyimini, özneliğini ve anlam dünyasını dışladığı yönündeki köklü bir eleştiriydi.¹⁵ Hümanist coğrafyacılar, mekânı deneyimin dışında, nötr ve ölçülebilir bir koordinatlar bütünü olarak ele alan yaklaşıma karşı çıkarak insanın mekânla kurduğu anlamlı, duygusal ve bedensel ilişkiyi araştırmanın odağına taşıdılar. Bu tercih, disiplinin felsefi temellerini varoluşçuluk ve fenomenoloji alanlarına doğru kaydırması; Heidegger'in yerde-olma anlayışı¹⁶ ve Merleau-Ponty'nin beden fenomenolojisi¹⁷ coğrafi düşüncenin beslendiği temel kaynaklara dönüşmüştür.

Hümanist dönüşümün en belirleyici kavramsal katkısı, yer ile mekân arasında kurulan ayrımdır. Tuan'a göre mekân soyut, anonim ve yönelimseldir; yer ise deneyim, hafıza ve

¹⁰ Sarah Whatmore, "Humanism's Excess: Some Thoughts on the 'Posthuman/ist' Agenda", *Environment and Planning A*, 36/8 (2004), s.1360.

¹¹Rosi Braidotti, *The Posthuman*, Cambridge: Polity Press, 2013, s.1.

¹²Donna Haraway, "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s", *Socialist Review*, 80 (1985), s.65.

¹³Bruno Latour, *We Have Never Been Modern*, Cambridge: Harvard University Press, 1993, s.10.

¹⁴Umut Ozguc ve Andrew Burrige, "More-Than-Human Borders: A New Research Agenda for Posthuman Conversations in Border Studies", *Geopolitics*, 28/2 (2023), s.471.

¹⁵J. Nicholas Entrikin, "Contemporary Humanism in Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, 66/4 (1976), s.615; Anne Buttimer, "Grasping the Dynamism of Lifeworld", *Annals of the Association of American Geographers*, 66/2 (1976), s.277; Anne Buttimer, *Geography and the Human Spirit*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993.

¹⁶Martin Heidegger, *Being and Time*, Oxford: Blackwell, 1962, s.78.

¹⁷Maurice Merleau-Ponty, *The Phenomenology of Perception*, New York: Humanities Press, 1962, s.98.

duygu aracılığıyla anlam kazanmış, insanın kendini ait hissettiği bir varoluş alanıdır.¹⁸ Bu ayrım üzerinden şekillenen ve insan ile çevre arasındaki duygusal bağı ifade eden "topofili" kavramı, yer çalışmalarının kurucu eksenini oluşturmuştur.¹⁹ Edward Relph ise yeri, "yersizlik" kavramıyla karşıtlık içinde ele alarak yerselliğin içeriden deneyimlenmesini, özgünlüğü ve varoluşsal derinliği ön plana çıkarmıştır.²⁰ Anne Buttimer ise "yaşam-dünyası" kavramı üzerinden yer ile kimlik arasındaki derin bağı kuramsallaştırmış; coğrafyanın yalnızca dışarıdan ölçülen bir yüzey değil, içeriden yaşanan bir varoluş zemini olduğunu savunmuştur.²¹

Fenomenolojik geleneğin coğrafyaya en özgün katkılarından birini ise David Seamon gerçekleştirmiştir. Seamon, bedeninin mekânla kurduğu ilişkiyi "yer balesi" kavramıyla kavramsallaştırmış; yürümek, durmak ve rastlaşmak gibi gündelik bedensel hareketlerin mekânsal kimliğin ve aidiyet duygusunun üretimindeki rolünü somut biçimde ortaya koymuştur.²² Bu perspektiften bakıldığında hareket, yer duygusunu zedelemeye değil; tam tersine onu üretmeye ve pekiştirmeye hizmet eden bedensel bir pratiktir.

Hareketlilik kavramının bağımsız bir analiz nesnesi olarak beşerî coğrafyada yerini alması ise Tim Cresswell'in katkılarıyla mümkün olmuştur. Cresswell, hareketliliği salt coğrafi bir yer değiştirme olarak değil; kimin hareket edeceğini, nasıl hareket edeceğini ve hangi hareketlerin meşru, hangilerinin şüpheli ya da tehlikeli sayılacağını belirleyen siyasi ve ideolojik bir pratik olarak ele almıştır.²³ Bu perspektiften bakıldığında göç, salt demografik bir süreç değil; aynı zamanda güç ilişkilerini ve kimlik politikalarını yansıtan mekânsal bir eylemdir.

Doreen Massey ise hem hümanist geleneğin öznel-bireyci eğilimini hem de yapısalcı coğrafyanın determinizmine karşı çıkararak yeri ilişkisel ve çoğul bir gerçeklik olarak yeniden tanımlamıştır. Massey'e göre yer, sabit ve homojen bir kimliğe sahip değildir; farklı toplumsal ilişkilerin, güç geometrilerinin ve hareketlerin kesişiminde sürekli yeniden üretilmektedir.²⁴ "Küresel yer duygusu" kavramı bu anlayışın en özlü ifadesidir: Yerler, dışarıdan izole değil; aksine küresel akışlarla iç içe geçmiş, içsel olarak farklılaşmış ve sürekli değişen oluşumlardır.

Türk beşerî coğrafyasında bu kuramsal birikime yönelik ilgi gecikmeli ve sınırlı biçimde gelişmiştir. Özgür'ün kapsamlı değerlendirmesi, Türkiye'de hümanist coğrafyanın ihmal edilmiş bir paradigma olarak kaldığını ortaya koymuş; deneyim, anlam, bağlılık ve kimlik gibi kavramların disiplinler gündemin merkezine henüz yeni taşınmaya başladığını göstermiştir.²⁵ Dinç'in ev kavramını hümanist ve feminist coğrafya ekseninde incelediği çalışması, Türk coğrafyacılığının bu paradigmaları giderek daha derin bir kavrayışla tartışmaya açtığını göstermektedir.²⁶

Bütün bu katkılar incelendiğinde, hümanist geleneğin paylaştığı ortak bir kurucu kabulün belirginleştiği görülmektedir: Yer ve hareketlilik analizinin odağına yerleştirilen özne, her

¹⁸Yi Fu Tuan, *Space and Place: The Perspective of Experience*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977, s.6.

¹⁹Yi Fu Tuan, *Topophilia*, s.4.

²⁰Relph, *Place and Placelessness*, s.49.

²¹Anne Buttimer, "Grasping the Dynamism of Lifeworld", *Annals of the Association of American Geographers*, 66/2 (1976), s.277.

²²Seamon, *A Geography of the Lifeworld*, s.58.

²³Cresswell, *On the Move*, s.21.

²⁴Massey, *Space, Place and Gender*, s.154.

²⁵Ertuğrul Murat Özgür, "Türk Beşerî Coğrafyasında İhmal Edilmiş Bir Paradigma: Hümanist Coğrafya", *Ege Coğrafya Dergisi*, 30/1 (2021), s.205.

²⁶Yücel Dinç, "Beşerî Coğrafya'da 'Ev': Teorik Bir Tartışma", *Ege Coğrafya Dergisi*, 33/2 (2024), s.197.

durumda deneyimleyen, anlamlandıran ve karar veren bir insan varlığıdır. Whatmore'un *Hybrid Geographies*'te temellerini attığı ve sonraki çalışmalarında "*insan-ötesi coğrafya*" olarak programatik biçimde formüle ettiği yaklaşım tam da bu noktada devreye girmekte; söz konusu kurucu kabulü sorunsallaştırarak beşerî coğrafyaya yeni bir araştırma ufku açmaktadır.

Posthümanizmin Coğrafyaya Girişi: Whatmore ve İnsan-Ötesi Yaklaşım

Posthümanizmin coğrafya disiplinine girişi, tek bir kırılma anıyla değil; birden fazla teorik kaynaktan beslenen ve birbirini pekiştiren kademeli bir dönüşümle gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün kökleri, 1990'ların sonunda kültürel coğrafyada belirginleşen "*materyalist dönüş*" eğilimine uzanmaktadır. Söz konusu eğilim, anlamın yalnızca insan zihninde ya da söylemde üretilmediğini; nesnelerin, teknolojilerin, altyapıların ve insan-dışı varlıkların da anlam üretimine etkin biçimde katıldığını öne sürmektedir.²⁷ Bu yönelim, beşerî coğrafyanın insanmerkezci kurucu varsayımlarına yönelik ilk sistematik eleştiriyi de beraberinde getirmiştir.

Bu dönüşümün coğrafya içindeki en güçlü ve tutarlı temsilcisi Sarah Whatmore'dur. Whatmore, 2002 yılında yayımladığı *Hybrid Geographies* adlı eserinde doğa ile kültür, insan ile insan-dışı arasındaki ikili karşıtlıkları sorunsallaştırmış; coğrafi süreçlerin yalnızca insanlar tarafından değil; çok sayıda insan ve insan-dışı aktörün birlikte oluşturduğu ağlar aracılığıyla üretildiğini savunmuştur.²⁸ Whatmore'un *Hybrid Geographies*'te temellerini attığı ve sonraki çalışmalarında "*insan-ötesi yaklaşım*" olarak formüle ettiği bu perspektif, disipline köklü bir bakış açısı değişikliği getirmiştir: Coğrafyayı anlamak için insan-dışı aktörleri analitik çerçeveye dahil etmek yalnızca mümkün değil, zorunludur.

Whatmore'un bu çerçevesi, felsefeden gelen posthümanist kuramla güçlü ve üretici bir diyalog içindedir. Rosi Braidotti, Aydınlanma geleneğinin "*insan*" kategorisini evrensel bir özne olarak kurguladığını; oysa bu öznenin aslında belirli bir ırk, cinsiyet, sınıf ve coğrafyayla özdeşleştirilmiş tikel ve tarihsel bir varlık olduğunu kapsamlı biçimde göstermiştir.²⁹ Posthümanizm bu sahte evrenselliği çözererek insanı insan-dışı güçlerle, teknolojilerle, doğayla ve çevreyle sürekli karşılıklı dönüşüm içinde olan; sınırları sabit değil, geçirgen ve değişken bir özne olarak yeniden tanımlamaktadır.³⁰

Donna Haraway'in "*siborg*" metaforu ise insan ile makine arasındaki sınırın çözülüşünü daha radikal ve yaratıcı bir dille dile getirmektedir. Haraway'e göre "*siborg*", doğa ile kültür, organik ile teknolojik, beden ile veri arasındaki sınırların artık savunulamaz olduğunu imleyen bir metaforudur.³¹ Bu kavramsal çerçeve günümüzde yalnızca teorik bir imgelem olarak kalmamakta; göçmenlerin biyometrik sistemlerle, sığınmacıların algoritmik değerlendirme yazılımlarıyla ve sınır dışı edileceklerin dijital veri tabanlarıyla kurduğu zorunlu ilişkiler biçiminde somut bir coğrafi gerçekliğe dönüşmektedir.³²

Bruno Latour'un aktör-ağ teorisi posthümanist coğrafyanın bir diğer temel teorik kaynağını oluşturmaktadır. Latour, modern düşüncenin insan ile insan-dışı arasında kurduğu sert ayrımın yapay ve yanıltıcı olduğunu; gerçekte hiçbir toplumsal, siyasi ya da

²⁷Sarah Whatmore, "Materialist Returns: Practising Cultural Geography in and for a More-Than-Human World", *Cultural Geographies*, 13/4 (2006); Nigel Thrift, *Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect*, New York: Routledge, 2007, s.7.

²⁸Whatmore, *Hybrid Geographies*, s.5; Whatmore, "Materialist Returns", s.601.

²⁹Braidotti, *The Posthuman*, s.26; Rosi Braidotti, *Posthuman Knowledge*, Cambridge: Polity Press, 2019, s.44.

³⁰Rosi Braidotti, *Posthuman Knowledge*, Cambridge: Polity Press, 2019, s.44.

³¹Haraway, "A Manifesto for Cyborgs", s.67.

³²Amoore, "Biometric Borders", s.337.

coğrafi sürecin yalnızca insani eylemlerle açıklanamayacağını savunmaktadır.³³ Aktör-ağ teorisi, eylemliliği yalnızca insana özgü bir nitelik olmaktan çıkarmakta; nesnelere, teknolojilerin ve altyapıların da sonuç üretme, ilişkileri biçimlendirme ve süreçleri yönlendirme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.

Coğrafya disiplininin bu teorik açılımlarla diyalogu 2000'ler ortasından itibaren hız kazanmıştır.³⁴ Falcon, eleştirel posthümanizmin coğrafya için sunduğu felsefi çerçeveyi tartışarak bu yaklaşımın hümanizmin tuzaklarını yinelemeksizin insan ile insan-dışı ilişkileri nasıl yeniden tasarlayabileceğini göstermiştir.³⁵ Fleischmann vd., posthümanist sınır çalışmalarının üretken potansiyelini ampirik vaka çalışmalarıyla ortaya koymuş; insan-dışı varlıkların sınır ve sınır-ötesi hareketlilik süreçlerine nasıl dahil edilebileceğini göstermiştir.³⁶

Posthümanist coğrafya, beşerî coğrafyanın tüm kavramsal mirasını reddetmemekte; aksine onu genişletme ve dönüştürme iddiasını taşımaktadır. Larsen ve Johnson'ın yerin eylemliliğini tartışan çalışması bu bağlamda özellikle dikkat çekicidir: Yazarlar, insan-ötesi bir coğrafi özne anlayışına doğru yönelmek için hümanist geleneğin fenomenolojik birikiminden vazgeçmek değil; onu insan-dışı varlıkları da kapsayacak biçimde yeniden tasarlamak gerektiğini savunmaktadır.³⁷ Bu yaklaşım, mevcut makalenin de temel tutumunu oluşturmaktadır.

Göçte İnsan-Dışı Aktörler: Beden, Veri ve Algoritma

Göç, beşerî coğrafyanın en köklü ve en üretken araştırma gündemlerinden birini oluşturmaktadır. Tümertekin ve Özgüç'ün işaret ettiği gibi göç hem mekânsal hem de toplumsal dönüşümlerin en belirgin göstergelerinden biridir; beşerî coğrafyacılar için bu süreç, yalnızca demografik bir hareket değil, aynı zamanda anlam, kimlik ve aidiyet üretiminin de sahnesidir.³⁸ Ne var ki disiplinin bu alandaki kavramsal çerçevesi uzun süre insan öznesi etrafında şekillenmiş; göçmen karar veren, hareket eden, uyum sağlayan ya da direnen bir insan varlığı olarak konumlandırılmıştır.

Oysa günümüz göç pratiği bu özne-merkezli çerçeveyi köklü biçimde zorlamaktadır. Sınır geçişi artık iki coğrafi nokta arasındaki bedensel bir hareketten ibaret değildir; biyometrik tarayıcılar, algoritmik risk profillemeye sistemleri, mobil uygulamalar ve küresel veri tabanları bu harekete eşlik eden, hatta çoğu zaman onu önceleyen ve sınırlayan insan-dışı aktörler olarak sürece müdahil olmaktadır.³⁹ Göçmen artık yalnızca bir insan varlığı olarak değil; biyometrik verileriyle, hukuki statüsüyle ve dijital profiliyle birlikte var olan çok katmanlı bir özne olarak sınıra gelir.

Bu dönüşümün en somut tezahürü biyometrik sınır teknolojilerinde gözlemlenmektedir. Biyometrik sistemler, bireyleri tanımlamak, doğrulamak ve sınıflandırmak amacıyla parmak izi, iris deseni, yüz tanıma ve DNA analizi gibi bedensel özellikleri sayısallaştırılmış veri

³³Latour, *We Have Never Been Modern*, s.10.

³⁴Hayden Lorimer, "Cultural Geography: The Busyness of Being 'More-Than-Representational'", *Progress in Human Geography*, 29/1 (2005), s.83; Ruth Panelli, "More-Than-Human Social Geographies: Posthuman and Other Possibilities", *Progress in Human Geography*, 34/1 (2010), s.79; Lorimer ve Tim Hodgetts, *More-Than-Human*, New York: Routledge, 2019.

³⁵Joshua Falcon, "Toward a Critical Posthuman Geography", *Cultural Geographies*, 30/1 (2023), s.20.

³⁶Leonie Fleischmann, Jonathan Everts, Kristine Beurskens ve Bettina Bruns, "More-Than-Human Borderlands and Mobilities", *Die Erde*, 155/3-4 (2024), s.95.

³⁷Soren C. Larsen ve Jay T. Johnson, "The Agency of Place: Toward a More-Than-Human Geographical Self", *GeoHumanities*, 2/1 (2016), s.149.

³⁸Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, *Beşerî Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2020, s.291.

³⁹Amoore, "Biometric Borders", s.337; Latour, *We Have Never Been Modern*, s.10.

şablonlarına dönüştürmektedir.⁴⁰ Bu süreçte göçmenin bedeni hem bir kimlik belgesi hem de bir denetim nesnesi hâline gelmektedir. Louise Amoore'un biyometrik sınır kavramlaştırması bu durumu çarpıcı biçimde özetlemektedir: Fiziksel sınır geçişi artık gündelik yaşamın pek çok boyutunu düzenleyen sonsuz bir sınır geçişleri dizisinin yalnızca bir halkasıdır.⁴¹ Göçmenin iris deseni ya da parmak izi, göçmenin kendisinden önce hareket etmekte; veri tabanlarında depolanmakta, algoritmalar tarafından analiz edilmekte ve nihayet bir karar üretmektedir.

Batı Afrika sınırlarında Avrupa'nın kurduğu biyometrik kimlik altyapısı bu durumun çarpıcı bir örneğini sunmaktadır: Avrupa devletleri sınır kontrolünü fiilen kendi topraklarının dışına taşımış; biyometrik altyapı, göçmenlerin kendi ülkelerindeyken dahi Avrupa sınır yönetimine tabi kılındığı araçsal bir sistem hâline gelmiştir.⁴²

Sınırların dijitalleşmesinde en güncel gelişmelerden birini ise mobil uygulamaların yönetsel araçlara dönüşmesi oluşturmaktadır. Mutlu vd., sınırların "*aplikasyonlaşması*" olarak adlandırdıkları bu süreci ayrıntılı biçimde ele almaktadır: Göçmenler artık sığınma randevusu talep edebilmek için akıllı telefonları aracılığıyla selfie çekmek, konum verisi sağlamak ve uygulamanın belirlediği prosedürlere uymak zorundadır.⁴³ ABD'nin CBP One uygulaması bu sürecin en çarpıcı örneğini sunmaktadır: Sığınma hakkına erişim fiilen bir akıllı telefon uygulamasına, dolayısıyla bir yazılım mimarisine devredilmiştir.

Bu gelişmeler beşerî coğrafyanın hareketlilik ve yer kavramlarını doğrudan sorgulamaktadır. Cresswell'in hareketlilik politikası kavramı bugün yeni bir derinlik kazanmaktadır: Kimin hareket edeceğini, nasıl hareket edeceğini ve hangi hareketlerin meşru sayılacağını artık yalnızca siyasi kararlar ve toplumsal normlar değil; algoritmalar, biyometrik sistemler ve veri tabanları da belirlemektedir.⁴⁴ Massey'in ilişkisel yer anlayışı da bu bağlamda yeniden okunmayı gerektirmektedir: Yer artık yalnızca insan ilişkilerinin değil; insan-makine-veri örüntülerinin kesişiminde üretilmektedir.⁴⁵

Türkiye bağlamında da bu mesele son derece günceldir: Dünyada en fazla geçici koruma altındaki nüfusu barındıran ülke olan Türkiye'de,⁴⁶ biyometrik kayıt sistemleri ve dijital kimlik uygulamaları göç yönetiminin merkezine yerleşmiş durumdadır. Bu bağlamda Türk beşerî coğrafyacıları için posthümanist perspektif salt teorik bir egzersiz değil; son derece somut ve acil bir araştırma gündemini temsil etmektedir.

"Algoritmik Yer" ve "Bölünmüş Beden": Yeni Kavramsal Önermeler

Önceki bölümlerde ortaya konan tablo, beşerî coğrafyanın mevcut kavramsal araç kutusunun günümüz göç pratiklerini yeterince kavramakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu yetersizlik, disiplinin zayıflığından değil; onun kurulduğu tarihsel ve entelektüel koşulların köklü biçimde dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Özgür'ün Türk beşerî coğrafyası için tespit ettiği paradigmatik eksiklik bugün yeni bir boyut kazanmaktadır: Hümanist birikimi özümsemenin yanı sıra posthümanist dönüşümü de

⁴⁰Kristina Grünenberg, Perle Møhl, Karen Fog Olwig ve Anja Simonsen, "Issue Introduction: IDentities and Identity: Biometric Technologies, Borders and Migration", *Ethnos*, 87/2 (2022), s.211.

⁴¹Amoore, "Biometric Borders", s.336.

⁴²Victor Chidubem Iwuoha, "European Biometric Borders and (Im)Mobilities in West Africa: Reflections on Migrant Strategies for Border Circumvention and Subversion", *Politics & Policy*, 53/1 (2025).

⁴³Can E. Mutlu, Philippe M. Frowd ve Benjamin Muller, "The Appification of Borders: Data, Migration and Digitalization", *Big Data & Society*, 12/2 (2025).

⁴⁴Cresswell, *On the Move*, s.21.

⁴⁵Massey, *Space, Place and Gender*, s.154.

⁴⁶IOM, *World Migration Report 2024*, Cenevre: International Organization for Migration, 2024, s.44.

kavramak gerekmektedir.⁴⁷ Bu bölümde söz konusu boşluğu doldurmaya yönelik iki özgün kavramsal önerme sunulmaktadır: algoritmik yer ve bölünmüş beden.

Algoritmik Yer

Yer kavramı, beşerî coğrafyanın hümanist geleneğinde deneyim, anlam ve aidiyet üçgeni içinde tanımlanmıştır. Casey'in felsefi topografyasında yer, varlığın temel koşuludur; insan var olmak için bir yerde olmak zorundadır ve bu yerde-olma hâli, varoluşun tüm diğer boyutlarını biçimlendirir.⁴⁸ Relph'in yersellik anlayışında ise yer, özgün kimliğiyle tanınan ve içeriden deneyimlenen bir varoluş alanıdır; yersizlik ise bu özgünlüğün ve derinliğin yitirilmesidir.⁴⁹ Malpas'ın çalışmalarında yer, varlığın ve zamanın birbirinden ayrılmaz topolojik zemindir.⁵⁰ Bu tanımların tümünde ortak bir varsayım işlemektedir: Yerin anlamlandırılması, bir öznenin o yerde bulunmasını zorunlu kılar.

Algoritmik yer kavramı bu varsayımı köklü biçimde sorunsallaştırmaktadır. Algoritmik yer; bir göçmenin nerede olduğunun, nerede olabileceğinin ve nereye gidemeyeceğinin büyük ölçüde insan deneyiminden bağımsız, algoritmik sistemler tarafından belirlendiği mekânsal durumu ifade etmektedir. Bu kavram, yeri öznel deneyimin değil; veri akışlarının, hesaplama süreçlerinin ve algoritmik karar çıktılarının ürettiği bir gerçeklik olarak ele almaktadır. Sığınmacının varış noktasındaki kimlik doğrulama algoritması, Dublin Sistemi'nin otomatik başvuru değerlendirme yazılımı ya da Eurodac parmak izi veri tabanı; göçmenin mekânsal konumunu, hareketliliğinin sınırlarını ve hukuki statüsünü doğrudan biçimlendirmektedir⁵¹.

Algoritmik yerin ürettiği mekânsal gerçeklik, hümanist geleneğin yer anlayışından en az iki temel açıdan ayrılmaktadır. Birincisi, bu gerçeklik bedensel bir deneyimi değil; veriye dayalı bir kimlik doğrulamasını temel almaktadır. İkincisi, bu gerçeklik görünmezdir; göçmen çoğu zaman kendisine ilişkin hangi verilerin toplandığını, bu verilerin nasıl işlendiğini ve hangi algoritmanın hangi kararı ürettiğini bilmemektedir. Hümanist coğrafyanın şeffaf ve deneyime açık yer anlayışının tam karşısında, algoritmik yer; opak, görünmez ve itiraz edilmesi güç bir mekânsal gerçeklik üretmektedir.

Algoritmik yer kavramı, mekânsal adalet tartışmalarını insan-dışı aktörleri de kapsayacak biçimde genişletmektedir. Güç artık yalnızca sınır görevlileri, devlet politikaları ve uluslararası hukuk aracılığıyla değil; yazılım mimarisi, veri tabanı tasarımı ve makine öğrenmesi modelleri aracılığıyla da işlemektedir.⁵² Bu genişleme, beşerî coğrafyanın göç çalışmalarına yönelik eleştirel kapasitesini önemli ölçüde artırma potansiyeli taşımaktadır.

Bölünmüş Beden

Hümanist coğrafyanın beden anlayışı, Merleau-Ponty'nin fenomenolojisinden beslenen bütünlüklü ve yaşanmış bir beden anlayışına dayanmaktadır.⁵³ Beden, mekânı deneyimleyen, yer duygusunu üreten ve hareketi anlam yüklü kılan temel varoluş biçimidir.

⁴⁷Özgür, "Türk Beşerî Coğrafyasında İhmal Edilmiş Bir Paradigma", s.207.

⁴⁸Edward S. Casey, *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-World*, 2. bs., Bloomington: Indiana University Press, 2009, s.15.

⁴⁹Relph, *Place and Placelessness*, s.63.

⁵⁰Jeff E. Malpas, *Place and Experience: A Philosophical Topography*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s.35; Jeff E. Malpas, *Heidegger's Topology: Being, Place, World*, Cambridge: MIT Press, 2006, s.6.

⁵¹Amoore, "Biometric Borders", s.343; Grünenberg vd., "Issue Introduction", s.214.

⁵²Whatmore, "Materialist Returns", s.601; Noel Castree ve Catherine Nash, "Posthuman Geographies", *Social & Cultural Geography*, 7/4 (2006), s.501.

⁵³Maurice Merleau-Ponty, *The Phenomenology of Perception*, s.98; Seamon, *A Geography of the Lifeworld*, s.16.

Simonsen'in vurguladığı üzere bu anlayışta beden, kültürel ve toplumsal anlamların yazıldığı edilgen bir yüzey değil; mekânsal deneyimin aktif üreticisidir.⁵⁴

Bölünmüş beden kavramı bu bütünlüğün teknoloji aracılığıyla çözüldüğü durumu kavramsallaştırmaktadır. Biyometrik sınır teknolojileri göçmenin bedenini fiziksel ve dijital olmak üzere iki ayrı varlık katmanına bölen bir ayrışma üretmektedir. Fiziksel beden hareket etmekte, yorulmakta, susamakta, korkmakta ve ümit etmektedir. Dijital beden ise iris deseni, parmak izi ve yüz geometrisinden oluşan veri şablonları biçiminde veri tabanlarında depolanmakta, algoritmalar tarafından analiz edilmekte ve çoğu zaman fiziksel bedenden önce sınıra "ulaşmaktadır."

Bölünmüş beden kavramının teorik temelleri, Haraway'in siborg metaforu ve Braidotti'nin posthümanist özne anlayışıyla doğrudan diyalog içindedir. Haraway'e göre organik ile teknolojik arasındaki sınır artık bedenin kendisinde çizilmektedir.⁵⁵ Braidotti'nin nomadik öznesini bu kavramla birleştirdiğimizde, göçmen bedeninin posthümanist açıdan son derece özgün bir konumda durduğu görülmektedir: O, sürekli hareket eden, dönüşen ve yeniden konumlanan bir varlıktır; ancak bu hareketliliğin koşulları artık yalnızca kendi iradesine değil; aynı zamanda verisel kimliğini işleyen sistemlerin mantığına da bağlıdır.⁵⁶

Dinç'in ev kavramını tartıştığı bağlamda da belirginleşen şey, tam da budur: Ev, yalnızca fiziksel bir barınak değil; aidiyet, kimlik ve güvenlik duygusunun mekânsal ifadesidir.⁵⁷ Bölünmüş beden kavramı bu anlayışı çözmektedir: Biyometrik sistemler tarafından tanımlanmış ya da reddedilmiş bir göçmenin "evi" artık ne fiziksel ne de dijital olarak güvenceli bir yerdir; o, her an sorgulanmaya ve yeniden tanımlanmaya açık, belirsiz ve kırılabilir bir mekânsal konumdur.

Algoritmik yer ve bölünmüş beden kavramları birlikte ele alındığında, beşerî coğrafyanın yer ve hareketlilik analizini posthümanist bir zemine taşımanın hem kavramsal hem de eleştirel olanaklarını sunmaktadır. Bu kavramlar, disiplinin mevcut mirasını reddetmez; aksine Tuan'ın deneyim vurgusunu, Massey'in ilişkiyi yaklaşımını, Cresswell'in güç analizini ve Seamon'ın beden fenomenolojisini insan-dışı aktörleri de kapsayacak biçimde genişletir.

Sonuç: Beşerî Coğrafya Posthümanizme Ne Söyler?

Bu makale, beşerî coğrafyanın hareketlilik ve yer kavramlarını posthümanist bir çerçevede yeniden okumanın hem mümkün hem de zorunlu olduğunu savunmuştur. Tuan'ın topofili kavramından Massey'in ilişkiyi yerine, Cresswell'in hareketlilik politikasından Seamon'ın beden-özne anlayışına, Relph'in yersellik tartışmasından Casey'in felsefi topografyasına uzanan hümanist gelenek; mekânsal deneyimi, anlamı ve aidiyet duygusunu analizin odağına taşıyan güçlü ve vazgeçilmez bir kavramsal birikim oluşturmuştur. Bu birikimin Türk beşerî coğrafyasında henüz yeterince özümsememiş olması, Özgür'ün belgelediği paradigmatik gecikme,⁵⁸ disiplinin önünde duran entelektüel sorumluluğun büyüklüğünü göstermektedir.

Makalede ortaya konan çözümlere, bu sorumluluğun neden bu denli acil olduğunu somut biçimde göstermektedir. Göç artık salt demografik bir süreç ya da bedensel bir yer değiştirme eylemi değildir; biyometrik tarayıcıların, algoritmik karar sistemlerinin, mobil uygulamaların ve küresel veri tabanlarının insan bedeni ve deneyimiyle iç içe geçtiği, insan

⁵⁴Kirsten Simonsen, "In Quest of a New Humanism: Embodiment, Experience and Phenomenology as Critical Geography", *Progress in Human Geography*, 37/1 (2013), s.10.

⁵⁵Haraway, "A Manifesto for Cyborgs", s.69-70.

⁵⁶Braidotti, *The Posthuman*, s.26; Braidotti, *Posthuman Knowledge*, s.50-55.

⁵⁷Dinç, "Beşerî Coğrafya'da 'Ev'", s.199.

⁵⁸Özgür, "Türk Beşerî Coğrafyasında İhmal Edilmiş Bir Paradigma", s.205.

ve insan-dışı aktörlerin ortak üretimi olan karmaşık bir coğrafi süreçtir. Cresswell'in hareketliliği bir güç pratiği olarak okuyan perspektifi bugün yeni bir derinlik kazanmaktadır:⁵⁹ Güç artık yalnızca insanlar arasında değil; insanlar ile algoritmalar, bedenler ile veri şablonları, fiziksel kimlikler ile dijital ikizler arasında da işlemektedir.

Makalenin sunduğu iki kavramsal önerme, algoritmik yer ve bölünmüş beden, bu dönüşümün beşerî coğrafyanın kavramsal diline taşınmasına yönelik bir girişim olarak değerlendirilmelidir. Algoritmik yer; mekânsal konumun ve hareketlilik olanaklarının algoritmik sistemler tarafından üretildiği, görünmez ve itiraz edilmesi güç bir mekânsal gerçekliği ifade etmektedir. Bölünmüş beden ise göçmenin fiziksel ve dijital varlığının birbirinden ayrışarak bağımsız işlev gören iki ontolojik katmana dönüştüğü durumu kavramsallaştırmaktadır.

Bu kavramsal önermelerin Türkiye bağlamındaki özgün önemi ayrıca vurgulanmalıdır. Dünyada en fazla geçici koruma altındaki nüfusu barındıran ülke olan Türkiye,⁶⁰ biyometrik kayıt sistemleri, dijital kimlik uygulamaları ve algoritmik göç yönetimi açısından son derece verimli ve acil bir araştırma sahası sunmaktadır. Tekeli'nin Türkiye'de coğrafyacıların çok paradigmatlı bir dünyada yaşamayı öğrenmesi gerektiğine ilişkin uyarısı bugün yeni bir anlam katmanı kazanmaktadır:⁶¹ Çok paradigmatlı olmak artık yalnızca hümanist, yapısalcı ya da kültürel paradigmatlar arasında seçim yapmak değil; posthümanist dönüşümü de disiplinler gündeminin bir parçası hâline getirmek anlamına gelmektedir.

Son olarak bu makalenin sınırlılıklarına da açıkça değinmek gerekmektedir. Sunulan kavramsal önermeler deneysel ve teorik niteliktedir; ampirik araştırmalarla sınanmayı, yerel bağlamlara uyarlanmayı ve eleştirel sorgulamaya tabi tutulmayı beklemektedir. Posthümanist coğrafyanın sınırlılıkları da göz ardı edilemez: İnsan-dışı aktörlere yapılan vurgunun insan öznesini ve onun acısını, direncini ve eylemliliğini gölgeleyebileceği kaygısı, bu perspektifi benimseyen araştırmacılar tarafından da dile getirilmektedir.⁶² Algoritmik sistemlerin ürettiği eşitsizlikleri görünür kılmak, bu sistemlere teslim olmak değil; tam tersine onlara karşı durmak için ilk adımdır. Whatmore'un geliştirdiği insan-ötesi coğrafya perspektifinin sunduğu en temel etik konum da budur:⁶³ İnsan-dışı aktörleri görmek, insanı unutmak değil; insanı daha eksiksiz, daha bağlantılı ve daha eleştirel biçimde anlamaktır.

Beşerî coğrafyanın posthümanizme söyleyeceği şey tam da burada yatmaktadır: Yer, yalnızca algoritmik bir koordinat değildir; beden, yalnızca verisel bir şablon değildir; hareketlilik, yalnızca bir risk değerlendirmesi değildir. Bunları böyle gören sistemlerin karşısına çıkabilmek için önce onları coğrafi bir dille görünür kılmak gerekmektedir. Bu makalenin o görünür kılma çabasına mütevazı bir katkı sunması umulmaktadır.

Kaynakça

- Amoore, Louise. "Biometric Borders: Governing Mobilities in the War on Terror". *Political Geography*. 25/3 (2006): 336-351.
- Bauman, Zygmunt. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Beck, Ulrich. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage, 1992.

⁵⁹Cresswell, *On the Move*, s.3.

⁶⁰IOM, *World Migration Report 2024*, s.44.

⁶¹İlhan Tekeli, "Türkiye'de Coğrafyacıların Çok Paradigmatlı Bir Coğrafya Dünyasında Yaşamayı Öğrenmesi Gerektiriyor", *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: TÜCAUM, 2012, s.348.

⁶²Falcon, "Toward a Critical Posthuman Geography", s.20.

⁶³Whatmore, "Humanism's Excess", s.1361; Sarah Whatmore, "Materialist Returns: Practising Cultural Geography in and for a More-Than-Human World", *Cultural Geographies*, 13/4 (2006), s.601.

- Braidotti, Rosi. *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Braidotti, Rosi. *Posthuman Knowledge*. Cambridge: Polity Press, 2019.
- Buttimer, Anne. "Grasping the Dynamism of Lifeworld". *Annals of the Association of American Geographers*. 66/2 (1976): 277-292.
- Buttimer, Anne. *Geography and the Human Spirit*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993.
- Casey, Edward S. *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-World*. 2. bs. Bloomington: Indiana University Press, 2009.
- Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell, 1996.
- Castree, Noel ve Catherine Nash. "Posthuman Geographies". *Social & Cultural Geography*. 7/4 (2006): 501-504.
- Cresswell, Tim. *On the Move: Mobility in the Modern Western World*. New York: Routledge, 2006.
- Cresswell, Tim. *Geographic Thought: A Critical Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2013.
- Dinç, Yücel. "Beşerî Coğrafya'da 'Ev': Teorik Bir Tartışma". *Ege Coğrafya Dergisi*. 33/2 (2024): 197-217.
- Entrikin, J. Nicholas. "Contemporary Humanism in Geography". *Annals of the Association of American Geographers*. 66/4 (1976): 615-632.
- Falcon, Joshua. "Toward a Critical Posthuman Geography". *Cultural Geographies*. 30/1 (2023): 19-34.
- Fleischmann, Leonie, Jonathan Everts, Kristine Beurskens ve Bettina Bruns. "More-Than-Human Borderlands and Mobilities". *Die Erde*. 155/3-4 (2024): 95-106.
- Grünenberg, Kristina, Perle Møhl, Karen Fog Olwig ve Anja Simonsen. "Issue Introduction: IDentities and Identity: Biometric Technologies, Borders and Migration". *Ethnos*. 87/2 (2022): 211-222.
- Haraway, Donna. "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s". *Socialist Review*. 80 (1985): 65-108.
- Heidegger, Martin. *Being and Time*. Oxford: Blackwell, 1962.
- IOM. *World Migration Report 2024*. Cenevre: International Organization for Migration, 2024.
- Iwuoha, Victor Chidubem. "European Biometric Borders and (Im)Mobilities in West Africa: Reflections on Migrant Strategies for Border Circumvention and Subversion". *Politics & Policy*. 53/1 (2025).
- Larsen, Soren C. ve Jay T. Johnson. "The Agency of Place: Toward a More-Than-Human Geographical Self". *GeoHumanities*. 2/1 (2016): 149-166.
- Latour, Bruno. *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.
- Lorimer, Hayden. "Cultural Geography: The Busyness of Being 'More-Than-Representational'". *Progress in Human Geography*. 29/1 (2005): 83-94.
- Lorimer, Jamie ve Tim Hodgetts. *More-Than-Human*. New York: Routledge, 2019.
- Malpas, Jeff E. *Place and Experience: A Philosophical Topography*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Malpas, Jeff E. *Heidegger's Topology: Being, Place, World*. Cambridge: MIT Press, 2006.
- Massey, Doreen. "A Global Sense of Place". *Marxism Today*. 35/6 (1991): 24-29.
- Massey, Doreen. *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press, 1994.

- Merleau-Ponty, Maurice. *The Phenomenology of Perception*. New York: Humanities Press, 1962.
- Mutlu, Can E., Philippe M. Frowd ve Benjamin Muller. "The Appification of Borders: Data, Migration and Digitalization". *Big Data & Society*. 12/2 (2025).
- Ozguc, Umut ve Andrew Burridge. "More-Than-Human Borders: A New Research Agenda for Posthuman Conversations in Border Studies". *Geopolitics*. 28/2 (2023): 471-489.
- Özgür, Ertuğrul Murat. "Türk Beşerî Coğrafyasında İhmal Edilmiş Bir Paradigma: Hümanist Coğrafya". *Ege Coğrafya Dergisi*. 30/1 (2021): 205-224.
- Panelli, Ruth. "More-Than-Human Social Geographies: Posthuman and Other Possibilities". *Progress in Human Geography*. 34/1 (2010): 79-87.
- Relph, Edward. *Place and Placelessness*. London: Pion, 1976.
- Seamon, David. *A Geography of the Lifeworld: Movement, Rest and Encounter*. New York: Croom Helm, 1979.
- Seamon, David. "Body-Subject, Time-Space Routines, and Place-Ballets". *The Human Experience of Space and Place*. Der., Anne Buttimer ve David Seamon. London: Croom Helm, 1980: 148-165.
- Simonsen, Kirsten. "In Quest of a New Humanism: Embodiment, Experience and Phenomenology as Critical Geography". *Progress in Human Geography*. 37/1 (2013): 10-26.
- Tekeli, İlhan. "Türkiye'de Coğrafyacıların Çok Paradigmalı Bir Coğrafya Dünyasında Yaşamayı Öğrenmesi Gerekiyor". *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: TÜCAUM, 2012: 348-354.
- Thrift, Nigel. *Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect*. New York: Routledge, 2007.
- Tuan, Yi Fu. *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1974.
- Tuan, Yi Fu. "Humanistic Geography". *Annals of the Association of American Geographers*. 66/2 (1976): 266-276.
- Tuan, Yi Fu. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1977.
- Tümertekin, Erol ve Nazmiye Özgüç. *Beşerî Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2020.
- Whatmore, Sarah. *Hybrid Geographies*. London: Sage, 2002.
- Whatmore, Sarah. "Humanism's Excess: Some Thoughts on the 'Posthuman/ist' Agenda". *Environment and Planning A*. 36/8 (2004): 1360-1363.
- Whatmore, Sarah. "Materialist Returns: Practising Cultural Geography in and for a More-Than-Human World". *Cultural Geographies*. 13/4 (2006): 600-609.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.

Katkı oranı beyanı: %100

Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.